

Het Zeeuwse Stavenisse is niet de eerste plek waar je aan denkt bij 17de-eeuwse Hollandse beeldhouwkunst van wereldklasse. Toch staat daar een van de meest ambitieuze praalgraven van Rombout Verhulst (1624-1698), de belangrijkste beeldhouwer van zijn tijd. Enkele jaren geleden werd duidelijk dat langdurige inwerking van zout water het grafmonument onherstelbaar dreigt te beschadigen. Kerkrentmeester Rien de Graaf ging op zoek naar middelen voor de noodzakelijke restauratie en vond verschillende publieke en private partijen bereid om bij te dragen, waaronder de Vereniging Rembrandt.

Op de bres voor Hieronymus

De 17de-eeuwse kerkbanken en het praalgraf stonden vrijwel volledig onder water

Bij het naderen van Stavenisse op het eiland Tholen over een kilometerslange dijk zien we de toren van de dorpskerk al vanuit de verte schitteren in het zonlicht. De kerk en het voormalige raadhuis, tegenwoordig in gebruik als informatiecentrum 'Watersnoodhuis Stavenisse', zijn de markantste gebouwen in het ruim 1700 inwoners tellende dorp. Wat deze kerk uit de vroege 20ste eeuw voor de liefhebber vooral het bezoeken waard maakt, zijn de in 1672 voltooide toren en kapel met daarin het grafmonument van Hieronymus van Tuyll van Serooskerke.

Rien de Graaf, kerkrentmeester sinds 2011, opent de deuren van de kerk en neemt ons mee naar de kapel achter de preekstoel. Hoewel hij al zijn hele leven in Stavenisse woont, zag hij pas hoe mooi het praalgraf is toen hij tijdens een catechisatieles de kans kreeg het van dichtbij te bekijken. Als jongetje woonde hij de kerkdiensten elke zondag bij vanaf een vaste zitplaats in een van de zijbeuken, van waaruit hij het monument niet kon zien. Dat het dorp iets bijzonders binnen de gemeentegrenzen had, leefde toen ook niet echt, vertelt De Graaf. 'Iedereen was in de eerste jaren na de Watersnood bezig met zijn eigen weg weer te vinden na de vele verliezen die men had geleden. Pas in de laatste jaren is er meer belangstelling voor de geschiedenis van Stavenisse en het monument, en krijgen we ook bezoeken van scholen.'

Marmer en hardsteen

Hieronymus van Tuyll van Serooskerke (1615-1669) was ambachtsheer van Tienhoven, Stavenisse en Sint-Annaland. Inwoners van het dorp kennen

Kerkrentmeester Rien de Graaf wijst op de barst in een van de pilasters waarmee het allemaal begon.

Blijkens een in de wand gemetselde plaquette is het grafmonument van Verhulst in 1878 en 1879 al eens gerestaureerd op kosten van W.R. baron van Tuyll van Serooskerken. Volgens een bericht in dagblad *De Tijd* van 16 oktober 1880 was die restauratie nodig omdat 'de dorpsjeugd' de kapel als speelplaats gebruikte en de tombe op- en afklauterde, met alle schade van dien. In 1904 droeg een andere verre nazaat van de familie, gravin van Bijland, bij aan de restauratie van het koor om het beeld te beschermen.

zijn naam niet alleen vanwege het grafmonument, maar ook vanwege het slot dat hij in 1653 net buiten het dorp heeft laten bouwen en waarvan de fundamenteën nog altijd bewaard zijn. Na Hieronymus' overlijden in 1669 werd Rombout Verhulst, destijds de belangrijkste beeldhouwer van de Republiek, ingeschakeld om een praalgraf te maken. Het werd een imposant graf, uitgevoerd in wit Carrara-marmer en Noir de Mazy uit de Ardennen. Verhulst gaf de overledene in volle wapenuitrusting weer,

gelegen op een tombe – ontspannen, alsof hij in slaap is. Achter hem houden putti zijn helm en handschoenen vast. Aan weerszijden van de twee brede pilasters in de achterwand zijn 32 kwartierwapens te zien van de overledene en zijn tweede echtgenote, Margaretha Huyssen (1632-1710), en in het midden een gedenksteen met een grafschrift.

De Graaf wijst op de barst in de linker pilaster, die al op een afstand in het oog springt. Deze barst, en de vrees dat stukken marmer op het beeld zouden vallen, was de reden dat hij enkele jaren geleden de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) om advies vroeg. Als je dichterbij de tombe komt, zie je dat er meer aan de hand is: een oranjebruine vlek op het reliëf aan de voorkant, misschien veroorzaakt

Uit de adhesiebetuiging van Frits Scholten, senior conservator beeldhouwkunst van het Rijksmuseum en hoogleraar Westerse beeldhouwkunst aan de Universiteit van Amsterdam:

Onder de 17de-eeuwse praalgraven die ons land kent is dit ensemble een van de prominentste funeraire monumenten, mede vanwege de luxe combinatie van tombe en privékapel. Het praalgraf is een werk van de belangrijkste beeldhouwer van ons land in de tweede helft van de Gouden Eeuw. Rombout Verhulst (1624-1698) leverde een belangrijk aandeel aan de decoratie van het Paleis op de Dam – toen stadhuis van Amsterdam – en maakte vooral naam als portretbeeldhouwer en vervaardiger van de praalgraven voor vooraanstaande Nederlanders: enerzijds helden van de Republiek die waren gestorven voor de verdediging van ons land, zoals Maarten Tromp, Michiel de Ruyter en andere zeehelden, anderzijds de landadel van Groningen tot Zeeland. Tot die laatste categorie, die vaak ‘vergeten’ wordt – omdat deze monumenten zich niet in de grote randstedelijke kerken bevinden maar veelal in de intimiteit van dorpskerken –, behoort ook het grafmonument van Van Tuyll van Serooskerke. Juist die adellijke monumenten zijn echter juweeltjes van beeldhouwkunst, waarin Verhulst in nauw samenspel met zijn opdrachtgevers uitdrukking kon geven aan het persoonlijk verdriet en het dynastieke belang. In Verhulsts werk vinden we een virtuoze techniek – vooral in de gevoelige uitbeelding van portretten van levenden en overledenen – gecombineerd met een ingetogen classicisme. Geen theatraliteit en dramatiek, zoals in de Barok van Vlaanderen waaruit hij voortkwam, maar een soberheid en verstillings die zich onder meer manifesteert in het beperkt gebruik van alleen zwart en wit marmer. Verhulsts grote kwaliteiten als beeldhouwer zijn ook internationaal erkend. Zo verwierf het J. Paul Getty Museum in Los Angeles enkele decennia geleden al een prachtig marmeren portret dat Verhulst maakte van de Zeeuwse regent Jacob van Reijgersbergh. Kortom, het grafmonument in de kerk van Stavenisse kan zonder twijfel gerekend worden tot de beste 17de-eeuwse beeldhouwkunst van ons land, maar behoort ook vanuit internationaal perspectief tot het zeer waardevolle funeraire erfgoed.

Details van de tombe waarop de schade goed is te zien. Het marmer is dof en schilferig, en vertoont op verschillende plaatsen scheuren en roestvlekken.

door een roestende dook (een verbindingspen waarmee de verschillende delen bij elkaar worden gehouden), een afgebrokkeld stukje marmer op een hoek van de tombe, een barst door het beeld, nog een barst. Maar het opvallendst en meest zorgwekkend zijn de stukjes steen die loskomen op de aders van het marmer en de talloze doffe, witte plekken, die hier en daar ook beginnen te schilferen. Dit proces, veroorzaakt door zoutkristallen die door uitzetting het marmer beschadigen, wordt ‘versuikering’ genoemd. De Graaf: ‘Door optrekkend vocht hoopt zout zich op in het marmer. Dit proces is waarschijnlijk al eeuwen aan de gang, maar zal zijn versneld door de Watersnood.’

Watersnoodramp

De Graaf was op 1 februari 1953 drie maanden oud en heeft de ramp dus niet bewust meegemaakt, maar hij kent alle verhalen. De overstroming kostte 153 inwoners van het dorp het leven – ongeveer 10 procent van de bevolking. Zijn ouders behoorden tot de gelukkigen die met hun jonge kind bijtijds hun toevlucht hadden gezocht op de bovenste verdieping van het raadhuis. Het water, dat met een enorme kracht door het dorp raasde, vaagde een groot deel van de huizen weg. Ook in de kerk was de ravage aanzienlijk. Het water bereikte er een hoogte van 3,20 meter en is er wekenlang blijven staan, vertelt De Graaf. De 17de-eeuwse kerkbanken en het praalgraf stonden vrijwel volledig onder water. Ook nu staat de grafkelder onder het monument nog steeds permanent blank.

Hoe schadelijk deze langdurige onderdompeling in zout water voor

het marmer was, zou pas decennia later duidelijk worden. De restaurator die het monument in 1956 inspecteerde om de schade na de overstroming op te nemen, noemde in zijn verslag de scheur in de pilaster en de roestplekken en beschadigingen aan de tombe, maar beschreef het beeld van Van Tuyll van Serooskerke op een scheur na als ‘volkomen gaaf’, dus er was nog geen sprake van versuikering aan de oppervlakte. De Graaf vermoedt dat het degradatieproces in een stroomversnelling is gekomen. ‘Ik heb het de laatste jaren erger zien worden. En het lijkt wel alsof het steeds sneller gaat. Als er niets wordt gedaan valt het marmer uiteen.’

Na raadpleging van deskundigen van onder andere de RCE en het Rijksmuseum is er een restauratieplan gemaakt. De voorgestelde aanpak doet denken aan de restauratie van het grafmonument voor Willem van Oranje in de Nieuwe Kerk in Delft, waar in de jaren 1990 een soortgelijke problematiek speelde. Net als het Delftse monument zal het graf in Stavenisse worden gedemonteerd en zullen de losse onderdelen in een

op maat gemaakt bad met een pompinstallatie worden gelegd om te ontzouten. Elk onderdeel moet maandenlang worden gespoeld. Daarna begint het restaureren: het repareren van scheuren, het vastzetten van losse delen en het aanvullen van verdwenen stukjes. Het ontzouten en restaureren gebeurt om praktische redenen niet in de kerk, maar in een restauratieatelier in Amsterdam. De hele operatie zal anderhalf tot twee jaar in beslag nemen. Totale kosten: bijna € 600.000 – een bedrag dat niet op te brengen is voor de hervormde kerkelijke gemeente, te meer omdat zij al bezig was met de restauratie van de kapel en de kerk.

Fondsenwerving

De financiering van de restauratie van het kerkgebouw, dat de hoogste prioriteit had voor het kerkbestuur, is al bijna rond, deels uit eigen middelen. De kapel is inmiddels opgeknapt. Voor de restauratie van het grafmonument was de kerk volledig afhankelijk van steun van derden. De provincie Zeeland toonde zich bereid 70 procent van de kosten op zich te nemen, maar kan die subsidie

pas verstrekken als de kerk zelf het resterende bedrag van € 180.000 bij elkaar heeft. De Graaf wist een toezegging van € 30.000 bij de gemeente Tholen los te krijgen, kreeg enkele toezeggingen van plaatselijke bedrijven en zocht vervolgens stad en land af naar fondsen die willen bijdragen.

Ook de Vereniging Rembrandt werd aangeschreven. In de regel draagt de Vereniging niet bij aan restauraties van kunstwerken van niet-museale instellingen, maar gezien het grote belang en de uitzonderlijke kwaliteit van dit werk van Rombout Verhulst besloot het bestuur een uitzondering te maken (zie de adhesiebetuiging van Frits Scholten op de pagina hiernaast). Voorwaarde is wel dat het monument een museale bestemming zal krijgen wanneer het niet meer ter plaatse kan worden getoond. Deze ongewone steunverlening is overigens geen unicum in de geschiedenis van de Vereniging Rembrandt, want in de eerste decennia van de 20ste eeuw betaalde zij ook mee aan de restauratie van de beroemde gebrandschilderde glazen van de Sint-Janskerk in Gouda.

**Een extra
gift doen?**

Zeeuwse wortels, dol op Zeeland of liefhebber van 17de-eeuwse beeldhouwkunst en wilt u een extra schenking doen voor het herstel van het grafmonument in Stavenisse? Dat kan via www.verenigingrembrandt.nl/crowdfunding/verhulst

De Graaf is geroerd door de financiële hulp die hij van verschillende fondsen en stichtingen kreeg en door de manier waarop er met hem is meegedacht. Zo wees het bureau van de Vereniging Rembrandt hem ook op andere fondsen die hij zou kunnen benaderen. Een aantal aanvragen is nog in behandeling op het moment dat dit *Bulletin* wordt gedrukt, en ook het krantje dat een plaatselijk schildersbedrijf heeft gemaakt om particulieren en bedrijven in de omgeving te mobiliseren, moet nog worden verspreid, maar De Graaf heeft vertrouwen in een goede afloop. 'Ik wil het bewaard hebben voor de toekomst', besluit hij zijn verhaal, met een laatste blik op de tombe. \